

ASMENŲ SU NEGALIA GYVENIMO KOKYBĖS ASPEKTŲ ANALIZĖ, VERTINANT NEJGALIŲJŲ EKONOMINĘ IR SOCIALINĘ GEROVĘ, NEPRIKLAUSOMUMO LYGĮ BEI SVEIKATĄ

iš Konvencijos 19 str. (Gyvenimas savarankiškai ir įtrauktis į bendruomenę), 25 str. (Sveikata) ir 28 str. (Pakankamas gyvenimo lygis ir socialinė apsauga) perspektyvos

Rekomendacijos

Vyriausybei, Finansų ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoms

Tyrimo duomenys rodo, kad žmonių su negalia pajamos mažos. 50 proc. respondentų gauna tik 550 Eur ar mažiau (iki 260 Eur/mėn. gauna 21 proc. tyrime dalyvavusių apklaustųjų, 31 proc. gauna 261-550 Eur), dar 18 proc. gauna 551-700 Eur. Taigi net 70 proc. apklaustųjų per mėnesį gauną 700 Eur ir mažiau. Daugiau nei 1000 Eur per mėnesį gauna tik 15 proc. apklaustųjų.

39 proc. iki 260 Eur pajamas gaunančių asmenų yra vieniši, gyvena socialinės globos ar grupinio gyvenimo namuose, net 77 proc. gaunančių tokias pajamas asmenų turi psichosocialinę, intelekto ar kompleksinę negalią. Fokusuotos grupės diskusijoje kartu su žmogumi, turinčiu intelekto negalią dalyvavusi socialinė darbuotoja sako, kad jis gauna našlaičio pensiją, nes neturi nė vieno iš tėvų, ir visas kitas priklausančias išmokas. Bet kadangi jis gyvena grupinio gyvenimo namuose, 80 proc. nuskaičiuojama jo išlaidymui. Jam lieka apie 80 Eur.

Mažos pajamos sąlygoja kitas dėl lėšų stokos kylančias problemas: niekada, dažniausiai ar dažniau pajamų iki kito mėnesio nepakanka 38 proc. apklaustųjų. Fokusuotos diskusijos dalyvis, turintis psichosocialinę negalią sako, kad labiausiai lėšų trūksta „...maistui. Žmona irgi gauna ne stebuklą, vaistai kiekvieną mėnesį pirkt reikia. Gerai, kad gyvenu su žmona, nes vienas neišgyvenčiau“. Darbo jis neturi, pagrindinės jo pajamos: „invalidumas... Nelegalios pajamos prie statybų, miške. Bet tai būna porą kartų į metus“. Judėjimo negalią turinti jo žmona taip pat nedarba: „esu pirmos grupės invalidė, tai gaunu invalidumą. Baigus siuvėja, bet dirbti negaliu – daktarai neleidžia, bet kartais apsiimu, kažkiek užsidirbu, bet ne kažką“.

Dažniausiai lėšų pritrūksta tėvų, gyvenančių su nepilnamečiais vaikais, šeimoms. Dažniau, dažniausiai ar niekada lėšų nepakanka 55 proc. respondentų, gyvenančių su antrąja puse ir nepilnamečiais vaikais.

Vertinant pagal negalias, lėšų dažniausiai pritrūksta kompleksinę (46 proc.), psichosocialinę (45 proc.) ir dėl vidaus ligų (45 proc.) negalias turintiems respondentams.

Tačiau net ir tie, kuriems pakanka lėšų iki kito mėnesio, turi taupyti arba prašyti pagalbos: viena fokusuotos grupės dalyvė sako, kad „...pasitaupom, tai [lėšų] užtenka. Vaikai užauginti. Dviese gyvenam. Vaikai padeda“. Kita pabrėžia tą patį: „...užtenka, bet sunkiai“.

Beveik 40 proc. apklausoje dalyvavusių asmenų negali sau ar savo šeimai leisti atostogauti bent savaitę per metus ne namuose (ne pas gimines). Viena fokusuotos grupės dalyvė sako: „...dažniausia [lėšų] pritrūksta kelionėms, o išvykti labai norėčiau. Kokiai savaitei. Praha, Vokietija, Slovakija, Lenkija“, kitas dalyvis taip pat pasakoja, kad norėtų pakeliauti: „dabar galvoju... pakeliauti norėčiau... Norėčiau į užsienį. Jau buvau keliavęs [vieną kartą], bet dar norėčiau“.

Daugiau nei pusė (53 proc.) respondentų nesugebėtų iš savo ar šeimos biudžeto apmokėti nenumatytų išlaidų, bent kartą į mėnesį su draugais ar šeima nueiti į kavinę (54 proc.). 58 proc. respondentų negali sau leisti turėti automobilį ir apmokėti už degalus. 32 proc. nepajėgūs pasikeisti susidėvėjusių baldų, 20 proc. neturi mobilaus ryšio telefono.

Pagal Europos Sąjungos statistikos tarnybos (Eurostato) metodiką, asmuo susiduria su materialiniu nepriteklumi, jei jis susiduria su bent 3 materialinio nepritekliaus elementais iš 6. Į materialinio nepritekliaus elementų sąrašą įtraukti 5 ekonominiai sunkumai ir vienas ilgalaikio naudojimo daiktas – automobilis, kurio namų ūkis neturi dėl lėšų stokos. Ekonominiai sunkumai: 1) namų ūkis dėl pinigų stokos negali laiku sumokėti būsto nuomos, komunalinių mokesčių, būsto ar kitų paskolų, kredito įmokų; 2) namų ūkis neturi galimybės praleisti bent savaitę atostogų ne namuose, 3) namų ūkis negali sau leisti pakankamai šildyti būsto, 4) namų ūkis negali sau leisti bent kas antrą

dieną valgyti mėsos, žuvies ar analogiško vegetariško maisto, 5) namų ūkis negalėtų apmokėti nenumatytų išlaidų (išlaidų suma lygi ankstesnių metų mėnesinei skurdo rizikos ribai) iš savo lėšų.¹

Kai kurie gyvena be elementariausių patogumų – 27 proc. neturi tualetu su nutekamuoju vandeniu, penktadalis – vonios ar dušo. Vienas fokusuotos diskusijos dalyvis, kuris sakė, kad jiems su žmona pinigų trūksta maistui, taip pat gyvena be vandens, ir, jei gautų nenumatytų pajamų, pirmiausia jį ir įsivestų: „... remontui. Bet pirma reikia vandenį įvesti“.

Aprūpinimo būstu nepritekliaus lygis apibrėžiamas kaip asmenų, gyvenančių perpildytu laikomame būste ir susiduriančių su bent viena iš būsto problemų, dalis. Būstas laikomas perpildytu, jei namų ūkis užima mažiau kambarių, nei nustatytas minimalus kambarių skaičius.

Minimalus kambarių skaičius nustatomas taip:

- vienas kambarys namų ūkiui,
- vienas kambarys kiekvienai sutuoktinių ar sugyventinių porai,
- vienas kambarys kiekvienam vyresniam nei 18 metų namų ūkio nariui, nepriskirtam prie ankstesnės kategorijos,
- vienas kambarys dviem 12–17 metų amžiaus tos pačios lyties asmenims,
- vienas kambarys kiekvienam 12–17 metų asmeniui, nepriskirtam prie ankstesnės kategorijos,
- vienas kambarys dviem vaikams iki 12 metų amžiaus.

Į būsto problemų sąrašą įtraukiami šie rodikliai:

- 1) nėra tualetu su nutekamuoju vandeniu;
- 2) nėra vonios ar dušo;
- 3) varvantis stogas, drėgnos sienos, supuvę langai arba grindys;
- 4) tamsus, nepakankamai šviesus būstas.

Galima teigti, jog daugiau nei ketvirtadalis respondentų susiduria bent su viena iš būsto problemų.²

Daugiausia respondentai išleidžia būtinosioms prekėms ar paslaugoms: maisto produktams - 24 proc., būstui - 16 proc., transportui - 12 proc., drabužiams ir avalynei – 10 proc., higienos ir švaros prekėms - 9 proc. Tą patį sako ir fokusuotos grupės diskusijos dalyviai: „...daugiausia išleidžiu: maistas, rūbai, komunaliniai mokesčiai. Vasarą važiuoju į Monciškes“, „...pagrindiniai dalykai kam skiriu pinigus, tai mokesčiai, maistas, rūbai, t. y., kas svarbiausia. Vėliau – išvykos. Nemažą dalį lėšų turiu atidėti dukters išlaidymui. Nes auginu ją viena“, „...už butą labai daug mokam, ypatingai žiemą. Dar sveikatai ir vaistams“.

Rekomendacijos:

- didinti neįgalųjų, ypatingai gaunančiųjų 260 Eur ir mažiau, pajamas. Didinti bazinę socialinę išmoką arba koeficientą, šalpos pensijas, tvirtinti skurdo mažinimo programas, kurios būtų

¹ <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventoju-pajamos-ir-gyvenimo-salygos-2022/gyvenimo-salygos/materialiniai-nepritekliai>

²

https://www.stat.gov.lt/home?p_p_id=3&p_p_lifecycle=0&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&_3_cur=3&_3_keywords=jaunimas&_3_advancedSearch=false&_3_groupId=0&_3_delta=20&_3_resetCur=false&_3_andOperator=true&_3_struts.action=%2Fsearch%2Fsearch&_3_assetCategoryId=4852101

skirtos didinti mažas pensijas, taip pat atsižvelgti į reikalingų medikamentų ir kitų gyvybiškai būtinų priemonių kainas ir galimybes asmeniui jas įsigyti;

- plėsti Būsto pritaikymo neįgaliesiems aprašo taikymo sritį, numatant finansinę pagalbą asmenims su negalia, susiduriantiems su būsto problemomis.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, Neįgaliųjų reikalų departamentui, savivaldybių administracijoms, Nevyriausybiniams organizacijoms

Vienišiausi ir mažiausiai patenkinti gyvenimu yra niekur nedirbantys, nesimokantys, taip pat gyvenantys vieni apklaustieji.

Vertinant pagal šeimos sudėtį, vienišiausi jaučiasi tie, kurie gyvena vieni (44 proc.). Vieniši tėvai (89 proc. motinos, 11 proc. tėvai), gyvenantys su nepilnamečiais vaikais jaučiasi kur kas mažiau vieniši (22 proc.) nei aukščiau minėtos grupė.

Dirbantys ir studijuojantys asmenys labiau patenkinti savo gyvenimu nei nedirbantys ir nestudijuojantys respondentai. Apie 70 proc. tiek dirbančių ar turinčių savo verslą, tiek studijuojančių visada arba beveik visada jaučiasi patenkinti gyvenimu. Tarp nedirbančių ir nesimokančių respondentų tokių yra apie 53 proc. Tarp užimtumo ir pasitenkinimo gyvenimu yra tiesioginė koreliacija.

Atlikta tyrimų, kuriuose nagrinėjama savanorystės įtaka vienišumo jausmo mažinimui³, todėl labai svarbi priemonė nedirbančių ir nesimokančių asmenų su negalia vienišumui mažinti yra savanorystė.

Rekomendacijos:

- Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, savivaldybių administracijoms – remiant NVO (ypatingai neįgaliųjų ar jiems paslaugas teikiančių NVO), skatinti asmenų su negalia įtrauktį į bendruomenę, įvairias veiklas, užsiėmimus, būrelius, savanorystę;
- Nevyriausybiniams organizacijoms (ypatingai neįgaliųjų ar jiems paslaugas teikiančių NVO) – vykdant veiklas, įtraukti į jas kuo daugiau įvairaus amžiaus neįgaliųjų, ypač vienišų, nedirbančių ir nesimokančių, organizuoti jiems įvairius užsiėmimus, būrelius, skatinti savanoriavimą;
- Nebeskaidyti neįgaliųjų, senjorų, vaikų ir vaikų su negalia NVO rėmimo, ypač remiant užimtumo ir būrelių veiklas;
- Pilotuoti pasiteisinusius darbo su bendruomene modelius. Vienas iš jų galėtų būti ABC (Act-Belong-Commit) kampanija, kuri buvo pradėta Australijoje, o šiuo metu populiarėja kitose šalyse (Danija, Norvegija, Švedija, Jungtinė Karalystė)⁴, padedanti palaikyti gerą psichinę sveikatą, mažinti vienatvę.

³Samia C. Akhter-KhanORCID Icon, Valerie Hofmann, Martha Warncke, Nancy Tamimi, Rosie MaystonORCID Icon & Matthew A. PrinaORCID Icon. Caregiving, volunteering, and loneliness in middle-aged and older adults: a systematic review. Nuoroda internete: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13607863.2022.2144130>

⁴ Robert J. Donovan, PhD and Julia Anwar-McHenry, PhD. Act-Belong-Commit. Lifestyle Medicine for Keeping Mentally Healthy. Nuoroda internete: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6124955/>
<https://www.openaccessgovernment.org/article/the-act-belong-commit-abcs-of-mental-health-campaign-for-mental-health-promotion/145185/>

Sveikatos apsaugos ministerijai

Medicinos paslaugos ir kasdienis vaistų vartojimas aktualus 75 proc. respondentų. Šie žmonės turi nuolat lankytis pas gydytojus, kad jiems būtų paskirtos reikiamos paslaugos ir/ar vaistai.

Daugiausiai medicinos paslaugų gauna ir/ar kasdien vaistus vartoja turintys 0-25 proc. darbingumo lygį (42,9 proc.), su 30-40 proc. darbingumo lygiu – 34,1 proc.

Iš pensinio amžiaus respondentų, kuriems nustatyti dideli specialieji poreikiai, medicinos paslaugas gauna ar ir/ar vaistus vartoja 79 proc. apklaustų, iš 0-25 proc. darbingumą turinčių apklaustųjų – 78 proc.

Daugiausiai vaistų vartoja negalią dėl vidaus ligų turintys respondentai (92 proc.), psichosocialinę (89 proc.) ir kompleksinę negalią (82 proc.) turintys apklaustųjų.

Didžiausia problema, gaunant sveikatos priežiūros paslaugas, respondentai laiko eiles pas gydytojus. Tai pažymėjo net 74 proc. apklaustųjų. Šią problemą itin aštriai pažymėjo ir fokusuotos diskusijos dalyviai (psichinę negalią turinčio dalyvio citata: „...problemos būna, kai vaistus išsirašinėju, nes pas mus grafikai sudarinėjama mėnesio gale, neišeina užsiregistruoti kada nori, pvz., išsirašai vieną mėnesį vaistus ir jau kitam kartui registruojiesi – taip negalima, nes tik mėnesio gale sudarinėjami grafikai, iki tol nežinau, kada ateinantį mėnesį dirbs daktaras. O kai skambini mėnesio gale, jau būna, kad neturi vietų man reikiamai datai, žodžiu... Gydytoja pati nepaskiria datos, kada vaistų ateiti. Tai tenka net porą - trejetą dienų be vaistų būti. Mano situacijoje tai blogai“, negalią dėl vidaus ligų turinčios dalyvės citata: „...problemos: šeimos gydytojai ir trečio lygio konsultantai. Kiek gali padeda nefrologai, tai dar kažkur patenki, bet jeigu per šeimos gydytoją, tai net pas mamologą antrus metus pagal programą negali patekti. Tai siuntimą ne taip išrašo, tai vėl kokios bėdos. Pas gydytojus problema išsirašyti talonėlį.“

Finansinę naštą mokėdami už nekompensuojamus vaistus, maisto papildus ir vitaminus patiria 57 proc. apklaustųjų. (Fokusuotos diskusijos dalyvės citata: „...dažniausia pritrūksta vaistams (papildomiems, nekompensuojamiems), EMR, echoskopijoms, kaulų tankio nustatymams ir pan.“)

Antroje vietoje pagal finansinę naštą nurodytos odontologo konsultacijos, dantų gydymas ir protezavimas 46 proc. apklaustųjų (fokusuotos diskusijos dalyvio citata: „...reikėjo prisidėti prie dantų protezų gaminimo. Valstybė kažkiek finansuoja, bet to nepakanka. Gerai, kad papuolėme pas labai gerą, supratingą stomatologę, kuri patarė, kaip geriau daryti protezus. Nes įstaigoje tikrai esame turėję kelis atvejus, kada bet kaip padaryti protezai, guli stalčiuje ir jų niekas nenešioja“).

Trečioje vietoje – kompensuojamų vaistų įsigijimo finansinė našta. Ją patiria 40 proc. apklaustųjų.

Nemaža dalis stacionarių sveikatos paslaugas teikiančių įstaigų nepritaikytos žmonėms su judėjimo negalia, neprieinamos patalpos, kuriose asmuo galėtų pasirūpinti asmens higiena dėl to žmonės su negalia jaučia diskriminaciją. Fokusuotos grupės dalyvės, turinčios kompleksinę negalią, iš kurių viena yra judėjimo negalia, citata: „...kai 2020 m. susirgau covidu ir pakliuvau į ligoninę, tai jaučiausi diskriminuojama, net planavau rašyti skundą Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai. Kadangi mane išvežė su greitąja, tai vežimėlių paliko namuose. Priėmė kažkokį vežimėlių davė, bet skyrius, kur paguldė, jokio vežimėlio neturėjo, tiksliau davė tokį, kur pats nepavažiuosi, nes be ratlankių, kažkoks nežinia kokio senumo. Prie kriauklės vežimėliu negali privažiuoti. Nei apsiprausti, nei dantis išsivalyti. Paklausiau, o gal į kokį tualetą galima ar dušą, kad nusiprausti galėčiau – sakė, nepritaikyta. 21 dieną gulėjau, man buvo žiauru. Tokių higieninių paslaugų negavimas mane labai užkniso. Ir liftai nepritaikyti, kažkur per aplinkui į dializes veždavo“.

Rekomendacijos:

- sunkias negalias turintiems žmonėms, kuriems nuolat reikalingos medicinos paslaugos ir / ar vaistai, suplanuoti „žalius koridorius“ patenkant pas medikus. Ypatingai tiems, kuriems pavojinga likti be gydymo;
- pagal galimybes kompensuoti gydytojo išrašytus medikamentus (nekompensuojamus taip pat, pvz., antibiotikus), bent sunkiausias negalias turintiems žmonėms;
- didinti finansinį odontologų prieinamumą, kompensuoti ne tik dantų protezavimą, bet ir dantų gydymą iš privalomojo sveikatos draudimo biudžeto ne tik valstybės ir savivaldybių sveikatos priežiūros, bet ir privačiose odontologijos įstaigose;
- visuose stacionarių sveikatos priežiūros įstaigų skyriuose įrengti žmonėms su judėjimo negalia prieinamas higienines patalpas (tualetus, dušus, kriaukles), pagal ligoninės dydį ir profilį aprūpinti pakankamu kiekiu tinkamais savarankiškai naudotis neįgaliojo vežimėliais, kad žmogus, turintis judėjimo negalią galėtų jaustis savarankiškai ir oriai.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai

Darbas

Net 56 proc. respondentų nedirba. Didžiausias nedirbančiųjų procentas kaime – 65 proc. Vertinant pagal negalios sunkumą, daugiausiai – 60 proc. – nedirbančiųjų tarp turinčiųjų 0-25 proc. darbingumo lygį. Vertinant pagal negalią – daugiausiai nedirbančiųjų tarp turinčių intelekto (96 proc., tiksliau, iš 57 asmenų dirba tik 2), psichosocialinę (85 proc.) ir kompleksinę (80 proc.) negalią.

Dirbantys ir studijuojantys asmenys labiau patenkinti savo gyvenimu nei nedirbantys ir nestudijuojantys respondentai. Apie 70 proc. tiek dirbančių ar turinčių savo verslą, tiek studijuojančių visada arba beveik visada jaučiasi patenkinti gyvenimu. Tarp nedirbančių ir nesimokančių respondentų tokių yra apie 53 proc. Tarp užimtumo ir pasitenkinimo gyvenimu yra tiesioginė koreliacija.

Būstas

13 proc. apklaustųjų gyvena tėvams ar giminaičiams priklausančiame būste kartu su antra puse.

Vertinant pagal šeimos sudėtį, vienišiausi jaučiasi tie, kurie gyvena vieni ar kartu su partneriu/sutuoktiniu ir tėvais/ globėjais/ giminaičiais – po 44 proc. Nuo jų neatsilieka su tėvais ar kitais artimaisiais, giminėmis gyvenantys respondentai (43 proc.). Matosi, kad virš 40 proc. apklaustųjų, kurie gyvena tėvams ar kitiems artimiesiems priklausančiame būste jaučiasi vieniši. Tai gali atrodyti paradoksaliai, tačiau vienišumas yra tokia emocinė būsena, kuomet žmogus jaučia gilų tuštumo ir izoliacijos nuo kitų žmonių jausmą.⁵ Taip jaustis žmogus gali ne tik būdamas vienas, bet ir tarp žmonių, jei jis yra nesuprastas, nepalaikomas. Apklausa rodo, kad suaugę, turintys negalią žmonės, gyvendami su tėvais jaučiasi vieniši greičiausiai todėl, kad skiriasi jų ir jų tėvų interesai, poreikiai, požiūris į gyvenimą. Kai kurie tėvai linkę pernelyg globoti ir kontroliuoti net ir suaugusius turinčius negalią savo vaikus, taip pablogindami jų psichologinę savijautą.

⁵ <http://zodynai.igloro.info/z/vieni%C5%A1umas/>

Be to, 62 proc. respondentų, gyvenančių tėvams ar giminaičiams priklausančiame ar nuomojamame būste nurodė, kad gyvenimo sąlygos nepritaikytos jų individualiems poreikiams. Tuo tarpu tarp gyvenančiųjų nuosavame būste tokių buvo 42 proc.

Tai, kad kambaryje gyvena keliese, todėl trūksta privatumo, pažymėjo pusė (50 proc.) socialinės globos namuose, 49 proc. grupinio gyvenimo namuose gyvenančių respondentų.

Privatumo trūksta tik 5 proc. nuosavame būste, 10 proc. – nuomojame būste ir 11 proc. savarankiško gyvenimo namuose gyvenančių apklaustųjų.

Pajamos

Mažiausias pajamas – iki 260 Eur/mėn. gauna penktadalis (21 proc.) tyrime dalyvavusių apklaustųjų, 31 proc. gauna 261-550 Eur, 18 proc. – 551-700 eurų. Iš viso ne daugiau kaip 700 Eur gauna net 70 proc. apklaustųjų. Daugiau nei 1500 Eur gauna tik 8 proc. respondentų.

39 proc. iki 260 Eur pajamas gaunančių asmenų yra vieniši, gyvena socialinės globos ar grupinio gyvenimo namuose, net 77 proc. gaunančių tokias pajamas asmenų turi psichosocialinę, intelekto ar kompleksinę negalią.

Tuo tarpu absoliutaus skurdo riba yra lygi 267 eurams vienam gyvenančiam asmeniui, o skurdo rizikos riba vienam asmeniui 2022 metais vertinama 516 eurų, o namų ūkiui, susidedančiam iš dviejų suaugusių asmenų ir dviejų vaikų iki 14 m., tokia riba yra 1084 Eur. Galima teigti, kad net penktadalis (21 proc.) tyrime dalyvavusių respondentų gyvena žemiau absoliutaus skurdo ribos, pusė tyrime dalyvavusių respondentų patiria skurdo riziką. Pasitenkinimas gyvenimu tiesiogiai susijęs su pajamomis (kuo didesnė pajamos, tuo apklaustieji labiau pasitiki ateitimi ir patenkinti gyvenimu), tačiau tarp tų, kurie visada patenkinti savo gyvenimu 3 proc. gauna pačias mažiausias pajamas (iki 173 Eur). Tai daugiausiai intelekto ir psichosocialinę negalią turintys apklaustieji. Pusė iš labai patenkintų savo gyvenimų apklaustųjų gyvena grupinio ir tik ¼ socialiniuose globos namuose.

Šių mažas pajamas gaunančių apklaustųjų pasitenkinimą gyvenimu gali lemti negalios specifika ir tai, kad gyvenant grupinio gyvenimo, socialinės globos ar artimųjų namuose patenkiami jų būtinieji poreikiai, o už poreikių tenkinimą papildomai mokama iš valstybės, savivaldybių ar artimųjų biudžetų. Taigi, realiai jų pragyvenimui išleidžiamos kur kas didesnės lėšos.

Aplinkos pritaikymas

Tik kas antras respondentas nurodė, jog jo būstas pritaikytas individualiems poreikiams ir kas trečias, kad artimoji aplinka (kiemas, automobilio statymo aikštelė, artimiausia viešojo transporto stotelė ir kt.) yra pritaikyta jų poreikiams. Galima daryti išvadą, kad daugiau nei 2/3 apklaustųjų artima aplinka nepritaikyta.

Savarankiškumas

Kokybinio tyrimo metu, vertinant asmenų, su intelekto ar psichosocialine negalia atsakymus, pastebima, kad dažniausiai už juos kalba ir išreiškia savo, o ne jų nuomonę, kartu su šiais asmenimis interviu dalyvavę socialiniai darbuotojai. Tuo tarpu socialinių darbuotojų vaidmuo interviu metu turėtų būti padrąsinantis ir skatinantis dalyvį dalyvauti interviu ir atsiskleisti. Tai

būdinga pakaitiniam sprendimų priėmimo modeliui. Pakaitinis sprendimų priėmimo modelis reiškia, kad sprendimus už asmenį priima kiti asmenys (šeimos nariai, sveikatos specialistai, socialiniai darbuotojai, globėjai/rūpintojai). Šie asmenys gali veikti vadovaudamiesi formaliais ar neformaliais ryšiais, kurie sieja juos su asmeniu; jie yra teisiškai įgalinti ir įgalinti spręsti arba kištis į kito asmens gyvenimą visais aspektais (paskiriant globėją/rūpintoją ar netgi nesant paskirto globėjo). Pakaitinio sprendėjo /globėjo pagrindinė misija – veikti ar priimti sprendimus vietoje asmens, vadovaujantis ir veikiant asmens „geriausių interesų“ principu. Tačiau neretai pakaitinio sprendėjo priimti sprendimai ne tik nepaiso tikrųjų asmens norų, bet ir neatspindi geriausių asmens, kurio vardu veikiama, interesų.

Rekomendacijos:

- skatinti įsidarbinimą, numatyti papildomas priemones, skatinančias darbdavius įdarbinti intelekto ir psichosocialinę negalią turinčiuosius; įsidarbinimas ne tik pagerintų asmenų su negalia finansinę padėtį, bet ir padidintų pasitenkinimą gyvenimu;
- peržiūrėti socialinio būsto politiką, sudarant sąlygas suaugusiems asmenims su negalia gyvenantiems su tėvais ar giminaičiais tėvams ar giminaičiams priklausančiuose būstuose lanksčiau keisti savo gyvenamąją vietą numatyti didesnes galimybes asmenims su negalia gauti socialinį būstą bei numatyti platesnį spektrą asmenų su negalia, kuriems kompensuojama būsto nuoma (dabar tik jaunos šeimoms);
- gerinti grupinio gyvenimo namų gyvenimo sąlygas, suteikiant jų gyventojams daugiau privatumo.
- Konsultuojantis su neįgalųjų NVO, iš esmės peržiūrėti būsto pritaikymo neįgaliesiems finansavimo modelį, numatyti ilgesnį nei vieneri kalendoriniai metai projektų įgyvendinimo laikotarpį, taip sudarant patrauklesnes sąlygas rangovams
- Užtikrinti asmenų su negalia pajamų lygį, aukštesnį, nei absoliutaus skurdo dydis. Atsižvelgiant į tai, kad asmenys su psichosocialine, intelekto ar kompleksine negalia turi žymiai mažesnes galimybes siekti aukštojo ar profesinio mokslo, įsidarbinti atviroje darbo rinkoje ir taip užsitikrinti aukštesnes savo pajamas, didinti tikslinių išmokų dydžius.
- Organizuoti mokymus socialiniams darbuotojams, dirbantiems su asmenimis, turinčiais intelekto ar psichosocialinę negalią, skatinti socialines paslaugas teikiančias įstaigas (grupinio gyvenimo, socialinės globos namai) diegti naujus darbo su klientais metodus, pereinant nuo pakaitinio sprendimo priėmimo modelio prie pagalbinio sprendimų priėmimo modelio.

Aplinkos ministerijai

Tik kas antras respondentas nurodė, jog jo būstas pritaikytas individualiems poreikiams ir kas trečias, kad artimoji aplinka (kiemas, automobilio statymo aikštelė, artimiausia viešojo transporto stotelė ir kt.) yra pritaikyta jų poreikiams. Galima daryti išvadą, kad daugiau nei 2/3 apklaustųjų artima aplinka nepritaikyta.

Rekomendacija

- Pritaikyti ne tik būstą, bet ir artimąją asmens su negalia aplinką (kiemą, automobilio stovėjimo aikštelę, kur būtina, padaryti nuolydžius ir pan.)

Susisiekimo ministerijai

Tyrimas parodo, kad žmonėms su negalia vienos iš aktualiausių, tačiau per brangios 11 proc. apklaustųjų yra transporto/pavėžėjimo paslaugos. Fokusuotos diskusijos dalyvės pasisakymas: „Man trūksta transporto paslaugos. Nei aš, nei vyras nevairuojame“.

Rekomendacija

- ES lėšas, skirtas autoparko atnaujinimui leisti tik asmenims su negalia pritaikytų autobusų pirkimui.

Socialinės apsaugos ministerijai, Neįgaliųjų reikalų departamentui

Analizuojant fokusuotos grupės diskusija, matyti, kad vis dar yra negatyvus požiūris į neįgaliuosius ir ypač į jų reprodukcinę sveikatą. Viena fokusuotos grupės dalyvė, turinti regos negalią, kalbėdama apie susilauktą dukrą, sakė: „...kalbant apie diskriminacinius atvejus, tai jeigu aš prisiminčiau viską, kas man ką pasako, tai nežinau kas būtų... Kai susilaukiau dukters, tai susilaukiau replikų, „kaip tu ją auginsi nieko nematydama“... Tokios frazės nenuteikia optimistiškai. Kaimynės kalbėjo „Kodėl mano mama nenuvedė manęs pasidaryti aborto“.

Dar viena, judėjimo negalią ir kitų ligų turinti dalyvė, pasakojo: „...kai 2020 m. susirgau covidu ir pakliuvau į ligoninę, tai jaučiausi diskriminuojama, net planavau rašyti skundą Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai. Kadangi mane išvežė su greitąja, tai vežimėlį paliko namuose. Priėmimo kažkokį vežimėlį davė, bet skyrius, kur paguldė, jokie vežimėlio neturėjo, tiksliau davė tokį, kur pats nepavažiuosi, nes be ratlankių, kažkoks nežinia kokio senumo. Prie kriauklės vežimėliu negali privažiuoti. Nei apsiprausti, nei dantis išsivalyti. Paklausiau, o gal į kokį tualetą galima ar dušą, kad nusiprausti galėčiau – sakė, nepritaikyta. 21 dieną gulėjau, man buvo žiauru. Tokių higieninių paslaugų negavimas mane labai užkniso“. Šis atvejis pabrėžia ypatingai negatyvų sveikatos priežiūros įstaigos požiūrį į žmones su negalia ir jų teises, kurį būtina keisti. Gaila, bet asmenų su negalia pasakojimai rodo, kad tai nėra vienetinis atvejis.

Rekomendacijos:

- numatyti lėšų negatyvus požiūris į neįgaliuosius, į jų (ypatingai moterų) reprodukcinę sveikatą, galimybę susilaukti vaikų ir juos auginti, keitimui.
- remti socialinę reklamą (įskaitant ir neįgaliųjų NVO projektus), keičiančią visuomenės požiūrį į neįgaliuosius pozityvia linkme
- keisti negatyvų požiūrį į neįgaliuosius, numatyti priemones, bendradarbiaujant su neįgaliųjų organizacijomis, nes jos geriausiai žino jautrius niuansus.

Rekomendacijos Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai

Tyrimo analizė rodo, kad trečdalis (apie 32 proc.) respondentų turi vidurinį išsilavinimą, 10 proc. – pradinį, o neturinčių jokio išsilavinimo – 4,7 proc. Aukštąjį išsilavinimą turi beveik pusė – didžioji dalis - apklaustųjų (48 proc.): 25 proc. turi aukštąjį universitetinį (magistro ar bakalauro laipsnis), 23 proc. – aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą. Tačiau nedirba net 56 proc. respondentų. Iš jų 33

proc. turi aukštąjį išsilavinimą, 37 proc. – vidurinį išsilavinimą ir 22 proc. turi pradinį ar neturi jokio išsilavinimo.

Iš 34 proc. samdomą darbą dirbančių respondentų 72 proc. turi aukštąjį, o 20 proc. – vidurinį išsilavinimą.

Analizuojant, kaip pasiskirsto išsilavinimas ir įsidarbinimas, matyti, kad tarp turinčių aukštesnį išsilavinimą, dirbančiųjų yra didesnis procentas: iš turinčiųjų magistro laipsnį, nedirba – 27 proc., iš turinčiųjų universitetinį išsilavinimą bakalauro laipsnį, nedirba 40 proc., tarp turinčiųjų neuniversitetinį aukštąjį išsilavinimą nedirba beveik pusė – 46 proc. Dar daugiau nedirbančiųjų yra tarp turinčių vidurinį išsilavinimą – 66 proc., o tarp įgijusių specialybę profesinės reabilitacijos centre – net 70 proc. Matoma tiesioginė koreliacija tarp išsilavinimo ir įsidarbinimo.

Daugiausiai aukštąjį išsilavinimą turi didmiestyje gyvenantys respondentai - net 53 proc. Mieste - 46 proc., gyvenvietėje ir kaime - apie 38 proc. apklaustųjų turi aukštąjį išsilavinimą.

Rekomendacijos:

- siekti, kad vaikai ir jaunuoliai su negalia vidurinį išsilavinimą suteikiančiose ugdymo įstaigose galėtų studijuoti kartu visais, sudarant jiems galimybes pagal jų poreikius gauti papildomą pagalbą. Namų mokymo, kaip tokio, išskyrus terminalines būkles, iš viso turėtų nelikti. Perėjus prie įtraukiojo švietimo situacija turėtų gerėti, tačiau pradėjus įtraukijį ugdymą, po dviejų metų atlikti reviziją, ar atlikti pokyčiai davė teigiamų rezultatų, ar pasiteisino lūkesčiai ir ką reikėtų tobulinti.
- esant poreikiui, sudaryti galimybę mokyklas baigti iššęstiniu būdu. Jei dėl sveikatos būklės ar negalios pobūdžio moksleivis negali pabaigti mokslo metų per vienerius, pridėti papildomus;
- rimtų pokyčių reikia profesinės neįgaliųjų reabilitacijos sistemoje. Jei iš įgijusių specialybę profesinės reabilitacijos centre, dirba tik 30 proc., tai rodo, kad sistema veikia prastai. Rekomenduojame peržiūrėti mokymo programas ir siūlyti konkurencingesnes profesijas, taip pat organizuoti mokymus konkrečiose įmonėse, kurios ieško darbuotojų ir nori įdarbinti neįgaliuosius, skatinti socialinių dirbtuvių veiklą - kaip laiptelį profesinei reabilitacijai, siekiant išsiaiškinti žmogaus gebėjimus ir polinkius;
- skirti daugiau dėmesio žmonių su negalia išsilavinimui. Net pusė apklaustųjų, turinčių vidurinį išsilavinimą priklauso 25-49 m. amžiaus grupei. Daugelis iš jų dar galėtų studijuoti, taip padidindami savo galimybę susirasti darbą;
- sudaryti galimybę nedirbantiems asmenims su negalia, praėjus 10 metų po aukštojo mokslo baigimo, nemokamai siekti antro aukštojo mokslo, suteikiant finansinę paramą, su sąlyga, kad baigęs mokslus asmuo po studijų įsidarbina toje srityje, kurią studijavo (įsipareigojimas, siekiant veltui nešvaistyti valstybės lėšų);
- skirti dotacijas savivaldybėms, kad šios užtikrintų mokinių su negalia vežiojimą bei padėtų įsigyti nuotolines lavinimo priemones;
- tiems, kurie dėl negalios specifikos (pvz., sunki intelekto negalia) negali įgyti išsilavinimo, organizuoti socialines dirbtuves ar kitokį užimtumą, už kurį neįgaliajam nereikia susimokėti. Jei socialinių dirbtuvių metu pagaminama ir parduodama produkcija, asmenims su negalia sumokėti už darbą.

Savivaldybių administracijoms

Tyrimas parodo, kad žmonėms su negalia vienos iš aktualiausių, tačiau per brangios 12 proc. apklaustųjų yra asmeninio asistento ir transporto/pavėžėjimo (per brangios 11 proc. respondentų) paslaugos. Fokusuotos diskusijos dalyvės pasisakymas: „...labai noriu užakcentuoti, tai labai džiaugiuosi asmeniniu asistentu. Labai praverčia. Labai atlaisvina mano namiškius. Duoda man savarankiškumo. Mane lydi ne tik pas daktarus, bet ir į konferencijas, ir su nakvyne. Man trūksta transporto paslaugos. Nei aš, nei vyras nevairuojame. Ne visur gali privažiuoti viešuoju transportu“.

Trečioje vietoje neįgalieji taip pat pažymėjo sociokultūrines paslaugas, kurios per brangios 9 proc. apklaustųjų. Išanalizavus tyrimo ir fokusuotos diskusijos metu surinktą informaciją, matyti, kad neįgalieji dažniausiai lankosi nemokamuose sociokultūriniuose renginiuose.

Fokusuotos diskusijos dalyvės pastebėjimas: „keramika, šokiai, susitikimai su draugais kartu su gyvastiečiais. Kinai ir koncertai rečiau, nes šitiems ne visada pakanka pinigų. Jeigu kas mokamai – tai išvis retenybė. Einu ten kur nemokamai. Jei ne „Gyvastis“, tai galima sakyti, kad sėdėk namuose ir niekur neišeik...“

Tyrimo rezultatai pagal, kam apklaustieji išleidžia savo gaunamas lėšas, rodo, kad mažiausiai išlaidų žmonės skiria poilsiui ir kultūrai. Abiem šioms išlaidų grupėms kartu apklaustieji skiria tik 5 proc. Tai rimta išvada, signalizuojanti, kad žmonės su negalia gyvena uždara gyvenimą, dėl lėšų trūkumo, prieinamumo ar kitų priežasčių jie mažai keliauja, mažai domisi kultūra.

Rekomenduojama:

- didinti transporto paslaugų prieinamumą, naujai įsigyti žemagrindžius autobusus;
- teikti daugiau kultūros ir rekreacinių paslaugų ir jas atpiginti, skatinti visiems fiziškai ir prieinama forma paslaugas bendruomenėse – paskleidžiant kuo platesnę informaciją apie tokias paslaugas ir/ar renginius. Paslaugų teikimui pasitelkti nevyriausybinės neįgaliųjų organizacijas (pvz., kitose Vakarų šalyse žmonės su negalia organizuotai, pritaikytu transporto vežami į koncertus, teatrus, kitus kultūros renginius);
- remti daugiau kultūrinių, rekreacinių neįgaliųjų NVO teikiamų paslaugų, daugiau dėmesio skirti nemokamiems kultūros, sporto renginiams; juos organizuojant, į bendruomenę įtraukti neįgaliuosius, sudaryti sąlygas jiems patekti į renginius (juos rengti vietose, prieinamose žmonėms su negalia), skatinti socialinį turizmą.